

УДК 811.161.2:811.162.1:81'22

DOI <https://doi.org/10.24919/2518-1602.2025.10.13>

ЕТНОЛІНГВІСТИЧНА СПЕЦИФІКА ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ УКРАЇНСЬКОЇ ТА ПОЛЬСЬКОЇ МОВ НА ПОЗНАЧЕННЯ КОНЦЕПТІВ ЩИРІСТЬ І ЧЕСНІСТЬ

АНГЕЛІНА РАЗУМНА,

аспірантка кафедри української мови факультету української та іноземної філології,
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка (Україна, Дрогобич)
razumnaangelina@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0663-3645>

Research ID: NGR-9459-2025

У статті проаналізовано відмінність вербалізації концептів ЩИРІСТЬ і ЧЕСНІСТЬ через фразеологізми української та польської мов. Окреслено переважно нееквівалентні та частково / повністю еквівалентні сполуки з особливостями їхньої внутрішньокогнітивної мотивації. Визначено, що основними етнокодами в досліджуваних фразеологізмах є соматичні (сомонімізми – руки, серце) і духовно-антропоментальний – душа.

Ключові слова: концепт, фразеологічні одиниці, етнолінгвістика, когнітивна лінгвістика, мовна картина світу, етнокоди.

ETHNOLINGUISTIC PECULIARITY OF UKRAINIAN AND POLISH PHRASEOLOGICAL UNITS DEFINING THE CONCEPTS OF SINCERENESS AND HONESTY

ANGHELINA RAZUMNA,

Postgraduate student at the Department of the Ukrainian Language Faculty of Ukrainian and Foreign Philology, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University (Drohobych, Ukraine)
razumnaangelina@gmail.com

In the article, we analyzed phraseological units of the Ukrainian and Polish languages that represent the concepts of SINCERITY and HONESTY.

Purpose of the article to demonstrate the ethnolinguistic features of phraseological units to the designation of the concepts of SINCERITY and HONESTY, outlining the ethnocodes and subcodes of the constructs.

The main task of the article is to differentiate the common and distinctive aspects of decoding both concepts using the example of phraseological units.

The article presents an etymological analysis of the concepts, through which we traced their semantic evolution in both languages. The local definition of the horizons of the value component of the concept of SINCERITY allowed us to express its cultural depths, the dominants of which are directed towards the emotional space of openness and empathy. At the same time, the concept of HONESTY is revealed in the direction of straightforwardness with a neutral emotional tone and contains spatial, religious ethnocodes (only in the Ukrainian language) along with somatic and objective (characteristic of both languages).

In the units non-equivalent and partially/fully equivalent compounds are outlined, which form the plane of unique cognitive expression of concepts. It is determined that the main ethnocodes in the studied phraseologisms are somatic (hands, heart) and spiritual (soul), which form the axiological dominant of the worldview of peoples.

The conclusion is that cognitive and linguistic realizations of SINCERITY and HONESTY differ across the two languages: in Ukrainian, sincerity reflects emotional immediacy and depth, while in Polish, honesty is primarily aligned with societal trust and communicative transparency.

Prospects for further research include the exploration of how somatic and object-related ethnocodes interact within phraseological units that represent existential concepts in both languages, revealing deeper layers of cultural worldview formation.

Key words: *a concept, phraseological units, ethnolinguistics, cognitive linguistics, linguistic picture of the world, ethnocodes.*

Постановка проблеми. У мовній системі кожного народу фразеологізми дають змогу найглибше декодувати його ментальність, моральні пріоритети, традиції, вірування, світоглядні орієнтири. Усі разом вони вибудовують національну мовну картину світу з властивою їй гнучкістю (поєднує в собі ознаки близьких та первісних культур; допускає переоцінку цінностей на рівні синхронії) та певною стабільністю (збереження евристично чуттєвих домінант філософії нації). Локальне дослідження фразеологічних конструктів близьких культур (української та польської) поглиблює розуміння етнолінгвістичних особливостей мов та дає можливість простежити спільні риси в когнітивному компоненті, що свідчать про глибинну близькість менталітетів. Вивчення фразеологізмів-експлікантів концептів *ЩИРІСТЬ* і *ЧЕСНІСТЬ*, які наповнюють українську та польську системи культур, розширює уявлення про морально-етичні параметри світовідчуття носіїв мов.

Аналіз досліджень. Фразеологічна система віддзеркалює ментальний світ кожного з народів, тож зацікавлює фахівців зі сфер психолінгвістики, когнітивної лінгвістики, лінгвокультурології та етнолінгвістики. Всеохопно досліджували фразеологічні площини окремо української та польської мов такі вчені, як Войцех Хлебда, Лариса Скрипник, Тетяна Космеда, Віктор Ужченко та ін. Останнім часом простежувано також різновекторні контрастивні дослідження фразеологічних структур обох мов. Цьому присвячено праці Магдалени Єж (аналіз числових компонентів ФО) (Єж, 2016), Катерини Ядрич (характеристика елементів з колористичним значенням), Ірини Кононенко (загальнотеоретичні дослідження) (Кононенко, 2012), Дарії Мицан (Мицан, 2010) та Ольги Лазаревич (вивчення сполучуваності ФО на рівні синонімії) (Лазаревич, 2019). Попри локальні увиразнення семантичних аспектів фразеологізмів обох мов, комплексного дослідження концептуальних наповнень конструктів з урахуванням культурологічних аспектів не здійснювано.

Мета статті полягає у висвітленні етнолінгвістичних особливостей фразеологічних одиниць української та польської мов, що репрезентують концепти *ЩИРІСТЬ* та *ЧЕСНІСТЬ*.

Виклад основного матеріалу. Фразеологізми є трансляторами когнітивних переплетінь – концептів як константів культур. Найглибше ці сполуки розкривають морально-ціннісні категорії, відтворюючи специфічні емоційні відтінки, які закарбовані у певній мовній картині світу.

Фразеологічні одиниці української та польської мов, що відображають поняття *щирості* та *чесності*, корелюють із культурологічними кодами світовідчуття. Водночас важливо простежити специфічність відображення в мовах різних емоційних виявів, які супроводжують досліджувані нами почуття.

Окреслюючи концепт *ЩИРІСТЬ*, зосередимось на етимологічному дискурсі самого поняття. Лексема *щирість* успадкована з індоєвропейської мови ((s)keir) через посередництво праслов'янської (šćigrъ) у значенні «чистий; справжній, ясний» (ЕСУМ, 2012, с. 510). Такі самі характеристики виявляємо і в етимологічних довідках польської мови (SEJP, 2005, с. 597). У лексемах обох мов із часом відбулося розширення значення через увиразнення справжності, істинності (*раціо*) і вкраплення конгломератів відвертості (*емоціо*).

Концепт *ЩИРІСТЬ* базується на душевності та відкритості, тому домінантним образом, який об'єднує його наповнення, є сомонізм *серце*. Він переходить у духовно-соматичний вимір, адже вміщує в собі емоції разом із думками та ціннісні орієнтири людини. Розглянемо польську ФО *robić coś z głębi serca* (WSF, 2022, с. 468) (букв. *робити щось із глибини серця*). Вона корелює з українським фразеологізмом *робити щось від щирого серця* (СФУМ). Вони однаково окреслюють повну віддачу людини, однак у польській ФО це засвідчено через вертикальну аксіологічну вісь, де глибина серця символізує внутрішню щирість, реалізовану у вчинках, а в українській – через горизонтальну, яка безпосередньо увиразнює емоційно-ціннісну парадигму, пов'язану з емпатійністю.

Іншим образом, що розкриває спільність кодів світосприйняття українців та поляків, є *душа*, яка відбиває сакральний код культури. Це багаторівнева одиниця, адже поєднує в собі духовний

та антропний (антропоментальний) етнокоди, акумулюючи особистісні морально-ціннісні орієнтири та родові імплікації в парадигмі світовідчуття.

В українській мові однією з таких ФО є *відкривати душу* зі значенням «щиросердно ділитися з ким-небудь своїми заповітними думками, переживаннями, намірами» (ФСУМ, 1998, с. 166). Повним її еквівалентом у польській мові є *ktoś otwiera duszę przed kimś* (WSF, 2002, с. 88) (букв. *відкривати душу перед кимось*). Відвертість як елемент наповнення щирості простежується також в українській синонімічній сполуці *відкрити серце*, повний еквівалент якої у польській мові *otworzyć przed kimś serce* (SZF). Те саме бачимо в безеквівалентній ФО польської мови *serce na dłoni* (букв. *серце на долоні*) зі значенням «być dla wszystkich serdecznym i dobrym» (SZF) («бути сердечним і добрим до всіх» (переклад наш – А. Р.)). Цей фразеологізм використовується мовцями двовекторно: або для зазначення схильності людини до щирості, або ж вужче – окреслення відкритості та емпатії під час спілкування. Його аналогом в українській мові є фразеологізм *душа нарозхрист* (СФУМ). Іншою схожою в українській мові безеквівалентною сполукою є (*говорити*) *від щирого серця* зі значенням «відверто, чисто-сердечно, не приховуючи нічого» (СФУМ). У цих ФО вертикальна лінія глибини простежується в українськомовній структурі, а горизонталь – у польській.

Невід’ємною частиною цього концепту також є емоційність, що корелює з довірою, теплою, які супроводжують правду. Таку емоційну щирість, скеровану на розкриття внутрішнього болю, відображено у ФО *вилити душу* зі значенням «висловлювати свої почуття, переживання» (ФСУМ, 1998, с. 166). Менш емоційним, частковим відповідником є *wylać swoje żale* (WSF, 2022, с. 710) (букв. *вилити свої жалі*), адже акцентує локально на щирості у вираженні печалі. У цих фразеологічних сполуках увиразнюється модусна мотивація, яка розкриває емоційний складник через вербальний компонент *вилити* (*wylać*).

Тож маркерами емоційної сфери цього концепту на когнітивно-культурологічному рівні української та польської мовних картин світу є образи *душі* та *серця*. Водночас зазначаємо глибше розкриття семантики через дієслова, що надають динаміки сполукам та формують метафоричність. Вербалізатори *відкрити*, *otworzyć* виражають доміную довіри. Вони надають позитивної конотації конструктам, а *вилити*, *wylać* – більше негативної. Саме дієслова визначають напрям та глибину щирості у ФО обох мов. Метафорично ці компоненти формують перехід з емоційної сфери у фізичний простір та додають відчуття предметності, твердості відвертого спілкування. Доміnantними етнокодами ФО є соматичні (сомонімізми: *серце* – в українській та польській картинах світу; *dłoni* – лише у польській), антропоемоційний *żale* і духовний, антропоментальний – *душа* (в обох мовах).

Наступний концепт *ЧЕСНІСТЬ* є раціональною категорією, декодованою у вимірі правдивості, яка не супроводжена емоційністю, а є когнітивним результатом аналізу подій, вчинків тощо.

Етимологічно лексема *чесність* походить з латинського *honestitas* зі значенням «гідність, повага до когось» через посередництво праслов’янського *čьstь*, значення якого еволюціонувало від «читати; лічити, рахувати» до «шанувати» (ЕСУМ, 2012, с. 312). У польській мові з таким же етимологічним зрізом та спорідненістю зі словом «честь» семантика змінювалась ще в напрямі увиразнення «roważania, szacunku (поваги, шанування (переклад наш – А. Р.))» (SEJP, 2005, с. 661).

У польській мові простежуємо такий нееквівалентний фразеологізм, що репрезентує концепт *ЧЕСНІСТЬ*, як *mówić prosto z mostu* (букв. *говорити прямо з мосту*) зі значенням «tak, że nie ukrywa się niczego i nie dbając o to, co sobie pomyśli lub jak się poczuje odbiorca, że nie ukrywa się niczego i nie dbając o to, co sobie pomyśli lub jak się poczuje odbiorca» (WSF, 2022, с. 256) (*нічого не приховувати, не звертаючи уваги на те, що думає чи відчуває співрозмовник* (переклад наш – А. Р.)). Холодність та прямолінійність характеризують також польські фразеологізми *mówić, powiedzieć bez osłonek* (SZF) (букв. *говорити без оболонок*), *bez ogródek* (WSF, 2022, с. 312) (букв. *без садів*), *nie owijać (czegoś) w bawełnę* (букв. *без загортання чогось у бавовну*) з однаковим значенням «mówić tak, że nie ukrywa się niczego, mimo że może to być dla odbiorcy nieprzyjemne» (WSF, 2022, с. 332) (*говорити так, щоб нічого не було приховано, навіть якщо це може бути неприємно для співрозмовника* (переклад наш – А. Р.)). В українській мові прямих відповідників до цих структур немає, однак аналогом є (*не*) *ходити докола / навколо / навкруг* (СФУМ, 2003, с. 749).

У парадигмі польської картини світу є сполука (*mówić*) *z ręką na sercu* (SZF). Її українським аналогом можна вважати *говорити, поклавши руку на серце* (СФУМ). Конструкцію утворено

як вербалізацію жесту, історично використовуваного в ораторському, лицарському, релігійному контекстах. Він символізував клятву та відвертість, адже серце вважалось центром істинності. Синонімічними до цієї ФО в українській мові є *мов на духу* (ФСУМ, 1998, с. 48), *як на сповіді* (ФСУМ, 1998, с. 178). Останній фразеологізм має повний польський еквівалент – (*mówić*) *jak na spowiedzi* (SZF).

Аспект чесності як прямолінійності (нейтрально емоційної) увиразнено в сталих виразах *правда очі коле* (СФУМ, 2003, с. 554), *пізати правду в очі* (СФУМ). Перша ФО має повний еквівалент у польській мові *prawda w oczu kole* (WSF, 2022, с. 396), друга ж не має відповідника.

Концепт **ЧЕСНІСТЬ** розкривається у польській мові переважно через предметні етнокоди (архітектурний – *most*, ужитково-побутовий – *oslonka*, текстильний – *bawelna*) та просторовий (*ogródek*), які відображають матеріальні форми відкритості (через усунення бар'єрів та варіантів «пом'якшення» правди). В українських сполуках переважають соматичні етнокоди – сомонімізми *очі, рука*. У досліджуваних ФО, що репрезентують цей концепт, образ *серця* більшою мірою пов'язаний із соматичними та духовними етнокодами водночас, оскільки віддзеркалює внутрішню відкритість на рівні власних емоційно-етичних категорій. Одиначними прикладами репрезентовано концепт **ЧЕСНІСТЬ** елементами просторового ((не) *ходить довкола / навколо / навкруг*) та релігійного (*сповідь*) етнокодів. Усі конструкти сформовані на основі асоціативно-метафоричної мотивації: *ogródek, oslonka, most*, які демонструють захищеність з одночасною увагою до деталей. Також образ *bawelna* антитезно відображає відмову від «м'якого» підходу у спілкуванні. Метафоричне увиразнення *сповіді* ілюструє сакральність, кришталючу чесність у стосунках з іншими, а *очі, руки* – безпосередню прозорість у комунікації.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. У фразеологічних одиницях, що розкривають концепти **ЩИРІСТЬ** та **ЧЕСНІСТЬ**, простежено схожість на рівні семантики попри певні периферійні відмінності. Актуальним у розкритті українського концепту **ЩИРІСТЬ** є наявність емоційного зв'язку між людьми та глибина відвертості. Для польської картини світу – встановлення довіри. Пріоритетною є асоціативно-метафорична мотивація, периферійною (по одній ФО в мовах) – модусна.

Метафорично фразеологізми української мови частіше вербалізують концепт **ЩИРІСТЬ** через образ *душі* (3), тоді як у польській картині світу – через образ *серця* (3). Водночас нееквівалентні сполуки, як і частково / повністю еквівалентні, репрезентують емоційну відкритість у поєднанні з внутрішнім глибинним співпереживанням (*серце*) на рівні індивідуальних моральних якостей (*душа*).

В обох мовах фразеологізми є здебільшого дієслівного характеру (5 в українській мові та 4 в польській) з опорними компонентами *говорити, відкривати, виливати* (*mówić, utworzyć, wylać*). Це свідчить, що відвертість є активною характеристикою носіїв мов та пов'язана на матеріальному рівні з конкретними невербальними виявами під час спілкування.

Щодо концепту **ЧЕСНІСТЬ**, то його наповнюють фразеологізми дієслівного характеру (в польській мові 6 проти українських 4) та субстантивного (в українській мові 3 проти польського 1). Усі ФО об'єднує асоціативно-метафорична мотивація, що увиразнює відсутність бар'єрів під час комунікації. У розкритті концептів переважають елементи предметних етнокодів, локально простежено елементи релігійних та соматичних. Диференціація ФО обох мов засвідчує домінування в польській картині світу метафор предметного характеру, а в українській – тілесно-духовного.

Перспективним вважаємо окреслення синтезу соматичних та предметних етнокодів у парадигмі фразеологізмів-репрезентантів екзистенційних концептів у мовних картинах світу українського й польського етносів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Етимологічний словник української мови : в 7 т. / ред. О. Мельничук (2012). Київ : Наукова думка. Т. 6.
 Кононенко, І. (2012.) *Українська та польська мови: контрастивне дослідження*. Warszawa : Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
 Лазарович, О. (2019). Синонімія у польській та українській фразеології: функціональний аспект. *Прикарпатський вісник НТШ. Слово*, 2(54), 188–199. DOI: 10.31471/2304-7402-2019-2(54)-188-199
 Мицан, Д. (2010). Podstawowe problemy polskiej i ukraińskiej frazeologii. *Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія «Лінгвістика і літературознавство»*. Ч. 4. Бердянськ, 334–340.
 Словник фразеологізмів української мови / ред. Винник В. (2003). Київ : Наукова думка.

- Словник фразеологізмів української мови*. URL: <https://goroh.pp.ua>
Ужченко, В. Д., & Ужченко, Д. В. (1998). *Фразеологічний словник української мови*. Київ : Освіта.
Boryś, W. (2005) *Słownik Etymologiczny Języka Polskiego*. Kraków : Wydawnictwo Literackie.
Magdalena, J. (2016). Фразеологізми з числовим компонентом в українській та польській мовах. *Acta Polono-Ruthenica XXI*. T. 1, 28–37.
Słownik związków frazeologicznych. URL: <https://www.bryk.pl/slowniki/slownik-zwiazkow-frazeologicznych>
Wielki słownik frazeologiczny PWN z przysłowiami / pod red. A. Kłosińskiej, E. Sobol, A. Stankiewicz (2022).
Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN.

REFERENCES

- Etymolohichnyi slovnyk ukrainskoi movy : v 7 t.* (2012). [Etymological dictionary of the Ukrainian language : in 7 volumes] / red. O. Melnychuk. Kyiv : Nauk. dumka. T. 6 : U–Ya. 568 p. [in Ukrainian].
- Kononenko, I. (2012). *Ukrainska ta polska movy: kontrastyvne doslidzhennia*. [Ukrainian and Polish languages: a contrastive study]. Warsaw : Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego. [in Ukrainian].
- Lazarovych, O. (2019). Synonimiia u polskii ta ukrainskii frazeolohii: funktsionalnyi aspekt [Synonyms in Polish and Ukrainian phraseology: functional aspect]. *Prykarpatskyi visnyk NTSh. Slovo*, no. 2(54), pp. 188–199. DOI: 10.31471/2304-7402-2019-2(54)-188-199. [in Ukrainian].
- Mytsan, D. (2010). Podstawowe problemy polskiej i ukrainskiej frazeologii. [Basic problems of Polish and Ukrainian phraseology]. *Aktualni problemy slovianskoi filolohii. Seriia Lnhvistyka i literaturoznavstvo*, ch. 4. Berdiansk, pp. 334–340. [in Polish].
- Slovnyk frazeolohizmiv ukrainskoi movy* (2003). [Dictionary of phraseological units of the Ukrainian language] / vidpovid. red. Vynnyk V. Kyiv : Naukova dumka. [in Ukrainian].
- Slovnyk frazeolohizmiv ukrainskoi movy*. [Dictionary of Ukrainian Phraseologisms]. Retrieved from: <https://goroh.pp.ua> [in Ukrainian].
- Uzhchenko, V., & Uzhchenko, D. (1998). *Frazeolohichnyi slovnyk ukrainskoi movy [Phraseological Dictionary of the Ukrainian Language]*. Kyiv : Osvita. [in Ukrainian].
- Boryś, W. (2005). *Słownik Etymologiczny Języka Polskiego [Etymological Dictionary of the Polish Language]*. Krakow : Wydawnictwo Literackie. [in Polish].
- Magdalena, J. (2016). Frazeolohizmy z chyslovym komponentom v ukrainskii ta polskii movakh [Phraseologisms with a numerical component in Ukrainian and Polish]. *Acta Polono-Ruthenica XXI*. T. 1. [in Ukrainian].
- Słownik związków frazeologicznych*. [Dictionary of phraseological units]. Retrieved from: <https://www.bryk.pl/slowniki/slownik-zwiazkow-frazeologicznych> [in Polish].
- Wielki słownik frazeologiczny PWN z przysłowiami* (2022). [The Great PWN Phraseological Dictionary with Proverbs] / pod red. A. Kłosińskiej, E. Sobol, A. Stankiewicz. Warsaw : Wydawnictwo Naukowe PWN. [in Polish].